Dames en Heren,
Een rede op het congres van een ordentelijke politieke partij dat is eigenlijk een soort verlengstuk van de bloemen en de vlaggen op het podium. Een bevestiging van de oude partijwaarheden, liefst in krachtige en meeslepende taal, verlucht met treffende illustraties uit dagelijkse praktijk en met hier en daar een woord van spot over de concurrentie.
Zo'n rede ga ik niet houden,
We moeten vandaag "Belangrijke 'beslissingen nemen. Over onze eigen plaats in de Nederlandse politiek, over onze taak daarin , en over de weg die wij willen bewandelen naar een vernieuwing van de politiek. We moeten dat doen met een koel hoofd.
Het een afweging van de argumenten voor en tegen en met een grote waakzaamheid tegen schijnduidelijkheid van termen en redeneringen, die geen inhoud meer hebben.
Ik wil dus beslist niet het slaapverwekkend gebrul gaan aanheffen van de goed getrainde partijleeuw.

Als wij morgenavond met een tevreden gevoel naar huis gaan dan zal dat niet moeten komen door gloedvolle woorden die we hebben gehoord en die over een week al weer verklonken zullen zijn, maar wij door de rustige overtuiging dat we het verstandigste besluit hebben genomen dat onder de omstandigheden mogelijk was, en dat we met dat besluit aan het werk kunnen gaan.
Ik wil daarom wat overwegingen op een rij zetten en om van daaruit te komen tot de vaststelling van een mogelijk en m.i. beste koers, die wij als partij kunnen volgen.
Laten we beginnen met ons de situatie voor ogen te halen toen we ontstonden. Hoe zagen we de Nederlandse politiek en onszelf daarin ? En hoe zien wij die nu ? De vergelijking is interessant want er zit anderhalf jaar tussen van praktische politiek van een partijleven niet buiten, maar in de politieke werkelijkheid. Vinden we alles nog zo, zoals we dat toen vonden ? Mijn antwoord daarop is ja, maar er is wel verschil. En dat is dat we dezelfde dingen nog veel fundamenteler kunnen stellen, harder en misschien in een andere volgorde. Want wat zeiden we ?

Er waren eigenlijk globaal vier hoofdpunten:
We wilden een ingrijpende staatsrechtelijke vernieuwing, omdat we zagen dat er een grote afstand was gegroeid tussen de bestuurders en de burgers, omdat de regering niet kon regeren en het parlement niet controleren en dat was één oorzaak van de malaise.
We wilden een ingrijpende partijvernieuwing «omdat we vonden dat de huidige partijen naar

vorm en inhoud niet meer de werkelijke politieke alternatieven gaven, en dat was een tweede oorzaak: we wilden een praktische in plaats van een ideologische politiek, omdat de ideologieën geen antwoord meer geven op de vragen die ons bezighouden. En dat was de derde oorzaak.
Tenslotte was er het vierde punt, dat van de democratisering van de samenleving op alle mogelijke niveaus.

Nu zien we beter dan 2 jaar geleden dat deze vier punten sterk samenhangen. Haar, zoals ik al zei, misschien in een iets andere verhouding? En daarom geloof ik dat we over die 4 punten moeten praten.
Onze staatsrechtelijke punten hadden duidelijk het hoofdaccent. Dat kwam voor een deel omdat we het zelf benadrukten. We hadden een beetje het gevoel dat als de gekozen Minister-President en het districtenstelsel [missing]

Dat geloof ik nog steeds. Meer nog dan anderhalf jaar geleden, geloof ik dat in de richting van een gekozen Minister-President en een districtenstelsel hetere waarborgen liggen voor het functioneren van een levende democratie dan in het systeem dat we nu kennen. Het is van het grootste belang dat we daarover blijven nadenken en studeren en die punten verder uitwerken. Maar wat ik niet meer geloof, dat is dat we in staat zullen zijn deze 2 punten in de grondwet te krijgen als we niet een flink eind zijn opgeschoten met de realisering van die andere hoofdpunten.
Als we het ondervoede eerste rapport van de Staatscommissie bekijken, als we zien hoe in de kaders van alle andere partijen gedacht wordt over onze gekozen premier, dan moeten we nuchter vaststellen dat voor een realisering van onze plannen een kamermeerderheid nodig is, die pas tot stand kan komen na een ontploffing van de partijen. Na de vorming van nieuwe politieke machtsbundelingen. En daarvoor zijn de kiezers nodig. En die zullen pas in beweging komen, als het klassieke denkpatroon van onze politiek, dat gevangen ligt tussen rechts en links, doorbroken word'..
Zo kom je dan vanzelf op dat tweede punt van ons; de vernieuwing van het Nederlandse partijwezen, want hoe zat dat twee jaar geleden ?

We hadden vijf grote partijen en een aantal kleinere, die met elkaar drie politieke hoofdrichtingen leken te vertegenwoordigen: socialisme, liberalisme en laat ik maar zeggen confessionalisme.

Leken te vertegenwoordigen, zei ik. In werkelijkheid waren de mensen die werkelijk konsekwent streefden naar verwezenlijking van één van deze drie gering in aantal. En zonder veel invloed op de praktische politiek. De grote partijen streefden niet naar een socialistische, liberale of christelijke heilstaat; in de praktijk waren het alle vijf: partijen van het midden gewikkeld in een voorzichtig spel om coalities en haalbaarheden op korte termijn. Dat spel was te ingewikkeld geworden om aan de kiezers uit te leggen; daarom werden tijdens de verkiezingscampagnes de oude vlaggen en de oude principes uit handen genomen van de weinige echte rechtgelovigen. Zo kon, kunstmatig, de verkiezingsstrijd een scherpte en helderheid krijgen, die zij anders te kort zou komen, Na de verkiezingen kwam dan meteen sterke geheimzinnigheid van de kabinetsformatie, om er krachtig aan te her-inneren dat het werkelijke politieke spel alle helderheid en scherpte onmogelijk maakte. Daar kwam dan nog bij dat de grote partijen, hoezeer ze in feite ook op een kluitje in het midden zaten.

elkaar toch diep bleven wantrouwen om hun beginselen.
In de eigen heilstaat geloofde vrijwel niemand meer, maar de heilstaat van de anderen bleven spoken, en zakelijke discussies vergiftigen.
Als je in de Nederlandse politiek een voorstel doet dat redelijk lijkt, dan zal een redelijk denkend mens je gauw gelijk geven; vertel je er bij dat de PvdA het steunt, dan groeit het wantrouwen in de ogen van de VVD-er; zeg je dat het uit de liberale hoek komt, dan knijpt de PvdA-man zijn ogen een beetje toe.
Zo zijn de oude politieke voorstellingen, die bijna niemand meer aantrekken, nog wel in staat om grote groepen mensen te stoten. Die situatie maakte de eierendans van de partijen nog moeilijker; en maakte dat ondoorzichtigheid eigenlijk een noodzaak werd om het spel aan de gang te houden.
Zo was dus de situatie in de Nederlandse politiek toen wij begonnen; een grote, onbeweeglijke bal in het midden, met vóór de verkiezingen een ideologisch schijngevecht dat duidelijk leek, maar dat in feite alleen maar hielp die ondoorzichtige bal op zijn plaats te houden - omdat het de discussie over werkelijke tegenstellingen tegenhield.
In die situatie maakten wij onze entree in de politiek. Vanuit die houding' werden we ook ontvangen. Wat merkten we? Dat van al die hoofdpunten die we aandroegen, er eigenlijk maar één was, dat alle partijen goed dwars zat en dat was de pragmatische instelling, die ontkenning van het rechts-links denken. Al dat andere, die staatsrechtelijke zaken, die ontploffing en die democratie, dat was aardig of niet aardig, of "fris", maar in ieder geval ver

weg genoeg om ongevaarlijk te lijken. Alleen dat pragmatisme, dat was iets anders. Dat kon wel eens de verf van de muren krabben. En dus riep iedereen dat ons pragmatisme alleen maar betekende dat we opportunisten waren en geen visie hadden. Dat was gemakkelijk gezegd - een beetje al te gemakkelijk.
We zeiden dat we geen ideologieën meer wilden, dat we er niet meer in geloofden en dat de tijd van nu zich niet meer zoals vroeger, kenmerkt door waarheden, zekerheden, door dogma's, maar door onzekerheden, door zoeken. Dat zijn de merktekenen van overgangstijden. Daar moet je mee leven en daar moet je dus ook politiek mee bedrijven. Vandaar dat wij zeiden: Laten we dan ook niet praten over die ismen, dogma's en ideologieën.
Laten we proberen zo nauwkeurig mogelijk vast te stellen wat we precies willen op de verschillende gebieden van politiek. Wat we willen op landbouw, op onderwijs, op sociaal-economische en op buitenlandse politiek, etc.
Lat deden we, bewust van onze onvolledigheid en van de fouten, de ondoordachtheden die erin zouden komen. En zo ontstond dat eerste programma van 60 blz. Allemaal puntjes, ad koe, ogenschijnlijk als los zand. En toen was er iets vreemds. We ontdekten dat er - als je dat programma eens doorlas - tussen de regels, tussen dat losse zand - toch een soort verbindend fluidum zat, een inter-relatie, die zij het ongeformuleerd - toch een zekere tekening gaf aan het programma. In die ongeformuleerde vorm geloof ik dat je dat zou moeten noemen: de aanzet tot een visie. Daarmee gingen we de verkiezingen in. Daarmee kwamen we in de Kamer. En daar, in die Kamer, moesten we, vanuit die aanzet tot een visie, politiek bedrijven. Dat wil zeggen; voortdurend standpunten innemen, veelal over zaken, die niet als zodanig in het programma waren geregeld, waarbij we dun aangewezen waren op die aanzet, om daarin een aanwijzing te vinden voor het antwoord op de gestelde politieke vraag.
Ik kan zeggen dat door alle goede dingen en miskleunen van de fraktie het ons in de loop van dat anderhalve jaar steeds meer bewust zijn geworden dat het eigenlijk zó ligt:
als het programma zich over een bepaalde zaak, die aan de orde is, sterk uitspreekt, dan is onze stem strikt gebonden. Als het programma dat niet doet, dan moet het antwoord gevonden worden uit een combinatie van: de geest van het programma, het gezond verstand en zo mogelijk het deskundige advies van de werkgroepen.
Zo is de situatie ontstaan, die van belang is om ons nu vandaag te realiseren. Eigenlijk dat je vanuit, die aanzet tot een visie tot politiek handelen komt. Dat handelen, dat standpunt innemen, dat stellen van prioriteiten, draagt fundamenteel bij aan de gezichtsvorming van de

partij. Het bouwt die aanzet tot een visie geleidelijk uit, het maakt een visie in wording, in beweging, en die wordende visie beïnvloedt op haar beurt -weer het verdere handelen. Deze permanente beïnvloeding acht ik wezenlijk voor D‘66. Zij verschilt naar mijn gevoel essentieel van de gegroeide aanpak in andere partijen, waarin de starre visie of de ideologie het dwingende uitgangspunt is, waarin óf al het handelen gedwongen wordt als in een keurslijf óf het handelen daarbuiten valt en dan als strijdig met het uitgangspunt wordt ervaren.

Intussen is de schok van de verkiezingen uitgewerkt en worden de oude vertrouwde politieke wijsheden weer overal uitgesproken met bijna de oude zelfverzekerdheid. Er wordt weer gezegd dat er maar drie mogelijkheden zijn in de politiek:

liberaal, socialistisch, en vlees noch vis.

Er wordt gezegd dat D’66 zal moeten kiezen uit dit beperkt assortiment, omdat er nu eenmaal niets anders te koop is in de wereld. Er wordt gezegd dat D’66 zeer binnenkort uiteen zal vallen in gematigde liberalen, gematigde socialisten en radikale vlees noch vissers. En als je géén keuze maakt uit de bekende alternatieven, je niet aansluit bij de oude categorieën, dan gaat men het zelf voor je doen.

We zijn eigenlijk links, zegt de één. We zijn eigenlijk een middenpartij, zegt de ander. En allebei zeggen ze: wees konsekwent, wees realistisch, wees duidelijk, beken kleur.

Dat klinkt moedig en helder, maar het is het geen van beide. Het betekent; het je neerleggen bij de oude vormen en de oude woorden. Het betekent: bekennen dat de oude tegenstellingen, de oude indelingen in links en rechts, in socialistisch tegenover liberaal je toch te machtig zijn geworden. Het betekent dat je de moed opgeeft dat je betere uitgangspunten kunt formuleren, voor een betere indeling van de krachten in Nederland,

Als je die moed hebt opgegeven, dan blijft je inderdaad weinig anders over dan de vlucht in de politieke gewoontewijsheid, in het listig en subtiel borduurwerk op het oude patroon, waar alle oude rotten in het politieke vak zo goed in zijn. Het is de makkelijke uitweg en Nederland is vol behulpzame lieden, die druk gebarend op die uitweg staan te wijzen, en die maar niet begrijpen dat wij zo dom zijn om hen niet te begrijpen.

We begrijpen hen best - maar we begrijpen ook dat dit soort denken nu juist het oude links-rechts denken is, dat ons aan een volstrekt onbeweeglijk kiezerspatroon heeft geholpen. En dat is zo erg, omdat alleen door verschuivingen in dat kiezerspatroon een wijziging kan komen in de machtsverhoudingen en dus tot eer ontsnapping uit de verstarring.

De tegenstelling kapitalisme-socialisme ervaren we in ons land op bescheiden schaal in de tegenstelling tussen de PvdA en VVD. Met de kracht van hun ismen drukken ze zich van

elkaar weg en creëren tussen hen in een spanningsveld, waarin iedere kiezer zijn plaatsje moet zoeken. Maar in het midden, daar is iets links van het midden en daar is iets rechts van het midden. En zolang als die burger het idee blijft houden dat je uit hoofde, van het ene isme zo tegen een probleem aanrijden moet en uit hoofde van een ander zus, blijft hij als kiezer op die plaats rechts of links van het midden of er bovenop zitten waar hij zit en hij verroert zich niet. En de confessionele partijen, onduidelijkheden per definitie, varen er ondanks het groeiende inzicht dat confessionele partijen uit de tijd zijn - nog relatief wel bij. Zij bieden immers de ontsnappingsmogelijkheid voor iemand, die zich vanwege die verouderde opstellingen noch bij de VVD noch bij de PvdA die samen een broederlijke afkeer van de confessionele partijen als enige emotie gemeen hebben, dat zij juist door hun verouderde ideologieën kunstmatig het voortbestaan van de confessionele partijen rekken.
Ik meen dat we hiermede tot een belangrijke conclusie zijn 'gekomen, waaruit voor D’66 een stuk taakstelling volgt en wel deze:
De politieke verstarring zit niet zozeer in het onafhankelijke en eigenwijze opereren van de partijen, zij zit in de eerste plaats in de verstarring van het politieke denkpatroon, waardoor dat gigantische midden van de politiek, dat de stemmen zou moeten leveren voor een vooruitstrevende politiek, volstrekt onbeweeglijk is geworden tussen onbeweeglijke uiteinden. En dat betekent dan dat politieke vernieuwing niet zomaar het samensmelten is van bestaande groeperingen, maar dat het in de eerste plaats is het doorbreken van dat denkpatroon. Het bewust halen van de politieke problemen uit de links-rechts tegenstelling. En dat betekent dat het een primaire daad van vernieuwing is om naar de burgers te gaan en ze uit de leggen dat je in over verreweg de meeste problemen kunt nadenken zonder die links-rechts tegenstelling.
Er is een tweede, minstens zo belangrijke conclusie, die voortvloeit uit de vorige. Als de verstarring van dat denkpatroon de oorzaak is van zoveel politieke ellende, wie zijn dan verantwoordelijk voor dat denkpatroon, wie maken het ? Of liever gezegd; wie onderhouden het. Dat zijn politici en aktieve partijleden. Die stellen de programma’s op en smeren hun ismen. Zij ontrollen iedere vier jaar het klassieke politieke vloerkleed voor de berustende ogen van de kiezers. Een rekensommetje leert dat dat ongeveer 1% van de kiezers is. 10% van de kiezers zijn lid van een partij en daarvan is 10% weer aktief. En dat is in de huidige samenleving.
[missing]
krankzinnig weinig. Dat 1% het beslissende patroon van alternatieven neerlegt, binnen welke over politiek gedacht moet voorden.

Ik geloof dat het volstrekt onmogelijk is om dat denkpatroon te veranderen als we erin blijven fusten dat het gemaakt wordt alleen door dat deel, dat het al deed. En daarom betekent politieke vernieuwing in de tweede plaats voor ons dat je de redenering naast je neerlegt dat je in de politiek moet uitgaan van de krachten die er zijn, van de krachten die er nu al zitten. Het is niet waar. Vernieuwing betekent het activeren van krachten die nu afzijdig blijven. Die krachten zijn er.

Politiek is niet alleen een zaak van de kiezers aan de ene kant en politici aan de andere. Daartussen in zit een categorie die volstrekt onmisbaar is voor functioneren van de democratie. De mensen, die elk op hun eigen terrein, de politiek kunnen voeden met hun inzichten en ideeën, die een deel van hun tijd overhebben, van hun aandacht, en hun werkkracht voor de publieke zaak.

Die groep is te klein op het ogenblik. Dat is de zwakte van ons politiek bestel.
En dan is dat het tweede punt waarop wij onze vernieuwingsaktiviteiten moeten gaan richten. Om die mensen geïnteresserd te krijgen die. veel te zeggen hebben, maar nu afzijdig blijven, gewoon vanwege het beeld dat de politiek voor hen oproept. En ook hiervoor zullen we de ladder moeten afdalen naar de bron dat is juist niet de top, dat is de burgerij. Dat die mensen er in overvloed zijn en steeds meer ervan komen, weten we, We hebben zelf ervaren hoe een deel van hen losgekomen is om in onze partij politiek denkwerk te gaan verrichten. Deskundigen en experts, op alle mogelijke terreinen, maar ook gewoon politiek bewusten met gezond verstand, die allen voor het merendeel nog nooit in een andere partij aktief waren geweest.
Deze 2 conclusies over wat wij werkelijk vernieuwing noemen van de politiek, wijzen beide naar omlaag, naar de burgers naar de kiezers.
Omdat daar de uiteindelijke beslissingen kunnen vallen en omdat juist daar die fundamentele vertrouwenscrisis is ten aanzien van de politieke partijen.

Stel eens dat je om te beginnen die één procent zou kunnen krijgen op twee procent burgers die actief meedoen aan de politiek. Bat lijkt niet zoveel, het moet te bereiken zijn. Maar het betekent ook dat je het aantal deelnemers zou verdubbelen. En dat betekent dat je de Nederlandse politiek een radicaal nieuw gezicht zou geven — dat er van alles mogelijk zou worden dat nu onmogelijk lijkt,
De vraag is: hoe krijg je de mensen zover dat ze mee gaan doen. Anders gezegd: hoe

democratiseer je de samenleving. Daarmee zitten we midden in het vierde punt dat we bij ons optreden aan de orde hebben gesteld, Sn dat vierde punt,, de democratisering van. de samenleving, dat blijkt steeds meer het eerste punt te zijn, waar al het andere uit voortvloeit, waar al het andere een uitwerking van is.

Daarom is dit thema, het thema van de uitbreiding van dc kring van deelgenoten in alle belangrijke beslissingen in de politiek en daarbuiten, voorop gezet in de eerste resolutie die door het hoofdbestuur wordt voorgesteld. Hier komen alle draden samen: hier zit het grote probleem, hier moet ook de oplossing zitten voor de vraag hoe we moeten komen tot een nieuw staatsbestel, tot nieuwe partijformaties, tot een nieuwe politiek.
Het slop waar de Nederlandse politieke partijen in zitten is eigenlijk maar een symptoom, een klein onderdeel van de crisis van de hele maatschappij in West-Europa en misschien zelfs in de hele rijke wereld. Als je die crisis in een paar woorden wilt samenvatten dan is het dat de machthebbers in de samenleving steeds meer macht krijgen, en dat er een steeds hogere en steeds ondoordringbaarder muur groeit tussen die machthebbers aan de ene kant en de gewone mensen aan de andere.
Die machthebbers zien er anders uit dan vroeger: ze staan niet meer zelfbewust midden op het toneel met een aureooltje van goddelijk recht om hun hoofd; nee, je ziet ze nauwelijks meer. Er zijn er bij die verschrikt zouden ontkennen dat ze machthebbers zijn. Ze zijn alle maar deskundigen, nederige dienaren van hun vakkennis. Ze hebben nu eenmaal meer verstand van hun stukje terrein dan leken, of dat terreintje nu economie is, of politiek, of techniek, of management of bestuurskunde. Daarom moeten zij de beslissingen wel nemen, want de problematiek is veel te ingewikkeld om aan buitenstaanders uit te leggen, al zouden ze dat nog zo graag willen. Ze proberen het trouwens wel, maar ja, dan komen er simplificaties van, en die kunnen vaak tot gevaarlijke misverstanden leiden, en dan moet je wel zwijgen, Natuurlijk moet je journalisten en onderneming raden en het brede publiek zo goed mogelijk voorlichter maar als het spannend wordt kan de zaak beter binnenskamers blijven totdat er beslissingen zijn gevallen, er tot er een resultaat is bereikt dat zich laat uitlegger op een manier die voor de gewone man begrijpelijk is.
En zo worden de gewone mensen aan de andere kant van de muur uitvoerig door iedereen voorgelicht. Ze worden overstroomd met informatie over een geweldig aantal dingen die onmiddellijk ingrijpen in hun eigen leven, ook al worden de beslissingen daarover ver van hun beeldbuis genomen. Maar als ze door die informatie geprikkeld worden, als ze mee willen praten en precies willen weten hoe de vork in de steel, zit, dan lopen ze met hun hoofd

tegen de muur. Dan komen ze terecht in de Alice-in-Wonderland-wereld waar je pas mee kunt praten als je de dossiers gelezen hebt, en waar je de dossiers niet lezen kunt omdat ze vertrouwelijk zijn. Dus worden de mensen moedeloos, en ze geven het op.
Zo ontstaat het gevoel dat met een mooie term vervreemding heet, en dat mooi wordt samengevat in de uitdrukking: "ze doen maar". Dat wordt, schat ik, in Nederland elke dag zo'n tienduizend keer gezegd. Elke keer dat het gezegd wordt, wordt de muur een steentje hoger; en heef de deskundige weer een reden te meer om moedeloos zijn schouders op te halen als je hem zegt dat hij meer ernst moet maken met de democratie.
Met die situatie wordt het steeds erger. In Frankrijk hebben we een voorproefje gehad van wat ervan komen kan van een schijnbaar stabiele maatschappij van regeerders en gehoorzaam volk kan ineens, als er een vonk in schiet, in een bloedige chaos veranderen. En het ergste is dat een gewelddadige revolutie waarschijnlijk niet eens iets zou oplossen. In een revolutie hebben de mannen van de discipline, de autoritairen van links of van rechts, altijd de beste kansen. Als de stofwolken zijn opgetrokken, staat de muur er nog steeds, hoger en dikker dan tevoren. Misschien zijn de namen en de ismen van de leiders veranderd, maar meer ook niet.

Daarom is gewelddadige revolutie een wanhoopsremedie.. Er moeten bressen komen in die muur, maar die kun je er niet met kanonnen in schieten. Er moet een revolutie gemaakt worden voor revolutie uitbreekt, een stille revolutie, die kanalen graaft van de burgers en hun frustraties naar de centra van de macht, en dat met vreedzame middelen.
Dat is de grote opgave voor een nieuwe politiek. En het ellendige is dat de oude partijen in hun huidige vorm niet geschikt zijn om aan die opgave te voldoen. Ze staan - voor de kiezer - aan de verkeerde kant van de muur. Politici worden beschouwd als gewoon een soort deskundigen - deskundigen van de politiek - die net als de anderen hun eigenlijke werk vertrouwelijk en binnenskamers doen, en die naar buiten alleen spreken in communiqués vol duidelijke en heldere en voer de gewone man begrijpelijke ideologische cliché's.
Ik weet wel dat er in veel partijen hard gewerkt wordt om aan dat beeld te ontkomen, maar dat is verschrikkelijk moeilijk, want het is te lang te dicht bij de
waarheid geweest. Het vertrouwen dat daardoor verloren
is gegaan win je niet terug door dingen te roepen die [missing]

Zo kom je nooit uit het slop.
Werkelijk, het wordt tijd dat al die mensen die om weet ik wat voor redenen zo hangen aan

hun socialisme, hun liberalisme of hun confessionalisme zich eens duidelijk dit afvragen: of je wilt je eigen ismen voor 100% realiseren, of je wilt een mengvorm. Als je 100% wilt, goed, maar dan kun je beter een kemelsharen mantel of een vechtpak aantrekken, want democratische politiek kun je daar in Nederland niet mee maken. Als je een mengvorm wilt, dan kun je over de samenstelling van het mengsel natuurlijk enorm van mening verschillen. Maar je zult moeten toegeven dat in elk concreet geval bijna steeds zakelijke argumenten de doorslag geven, en dat er in elk geval nergens in het scala van zakelijke mogelijke oplossingen een duidelijke scheiding valt, waarvan je kunt zeggen: daar houden wij op, daar beginnen de anderen.
Die scheidslijn valt op dit moment heel ergens anders.
Die krijg je als je het antwoord zoekt op de vraag:
Wil ik; ben ik bereid de muur te laten staan tussen onderdanen aan de ene kant en regenten aan de andere, of dat nu kapitalistische of socialistische of communistische of christelijke regenten zijn? Vind ik het weliswaar betreurenswaardig dat die muur er staat en steeds hoger wordt, maar geloof ik dat er toch niets aan te doen is, of dat er andere, belangrijker dingen zijn op dit moment in de politiek ? Of geloof ik dat het doorbreken van die muur het belangrijkste probleem is dat in onze politiek aan de orde is ? Ben ik bereid mij in te zetten, samen met anderen, aan het omdraaien van di afschuwelijke ontwikkeling naar beroepsregeerderij aan de ene kant en wantrouwige apathie aan de andere ? Daar moet de scheidslijn vallen als we tot een nieuwe bundeling van vooruitstrevende krachten willen komen, en dat is de vraag die we willen voorleggen aan de burgers van Nederland.

Daar komt nog een vraag bij, die even belangrijk is, en die er onmiddellijk mee samenhangt. Als de machtsverhoudingen ondoorzichtig zijn, als de macht steeds meer anoniem wordt in onze nationale samenleving, dan is dat nog veel erger het geval in de internationale samenleving. Als je over dit soort dingen spreekt, kun je die onderscheiding eigenlijk nauwelijks meer maken. De macht, politieke, economische technische macht loopt over de grenzen heen, vormt een vlechtwerk over de hele wereld. Het zou. Belachelijk zijn om te proberen de anonimiteit van die macht in eigen land te doorbreken, en eerbiedig op te houden zo gauw het over Buitenlandse Zaken blijkt te gaan, en het "Landsbelang" in het geding komt. We zullen moeten ophouden de buitenlandse politiek als een apart, streng afgepaald gebied te zien. We moeten beginnen op allerlei terreinen van onze binnenlandse politiek — onderwijs, landbouw, economische groei - concreet rekening te houden met de eisen die de wereld stelt, met name dat deel van de wereld dat in de grootste ellende zit. Niet

alleen ons buitenlands beleid, ons hele politieke en maatschappelijke beleid moet internationaal worden gericht.
Open deelneming en internationale gerichtheid: zijn dat geen mooie, maar vage kreten, die als het er op aan komt tot niets verplichten? Zeg je er eigenlijk wel iets meer
mee dan dat je voor het goede bent en tegen het kwade uitspreken voor de zondag, waar iedereen het mee eens is.
maar waar iedereen in zijn hart van weet dat er doordeweeks
niets van terecht komt ?
Inderdaad, tot nu toe was dat zo. Iedereen bewijst lippen
dienst aan de idealen van democratie en internationale
solidariteit, en vrijwel iedereen is er ook als de kippen
bij om iemand die er iets aan wil doen hoofdschuddend te
vertellen dat hij hersenschimmen najaagt. Wil je werkelijk
bereiken dat iedereen overal over mee praat ? Dat kan
toch niet, het is verschrikkelijk inefficiënt, de vervreemding bij de mensen zit veel te diep, en stel dat het lukt zou dat geen onuitstaanbare wereld worden, waarin niemand meer zijn tuintje kan wieden omdat hij zo nodig naar een commissievergadering moet om iets te beslissen.
En wat wil je als klein landje met je idealen beginnen
in een grote koude wereld ?
Dat klinkt nuchter, maar in feite zijn het juist dit
soort tegenwerpingen die thuishoren in de vrijblijvende
zondagssfeer. Het is de redenering dat je geen dokter
hoeft te roepen omdat je tenslotte toch dood gaat.
Wij vinden dat die twee thema's de belangrijkste knelpunten aangeven in onze samenleving, en dat ze daarom
nu eens resoluut uit dat vrijblijvende alles-of-niets-gepraat moeten worden weggehaald en stevig midden in de
doordeweekse werkelijkheid neergezet.
Natuurlijk zie je dan onmiddellijk dat ze niet voor 100%
gerealiseerd kunnen worden. Maar je ziet dat als je er een paar procent van kunt realiseren, dat je dan al
een radicaal ander gezicht aan de politiek kunt geven,
en dat je dan voor het eerst een echte buitenlandse

politiek kunt maken. En die paar procent, die moeten te realiseren zijn als we bereid zijn onze hersens ervoer te gebruiken en onze energie.

In de eerste ontwerpresolutie wordt aangegeven hoe we dat aan moeten pakken. Het is geen korte samenvatting van alles waar we voor zijn: daar hebben we geen resolutie voor nodig. Het is een erkenning dat deze twee thema's nu aan de orde zijn, en dat we alles moeten doen om ze tot brandpunt te maken van de discussies, in onze werk groepen en afdelingen, in onze contacten met andere politieke groeperingen en met mensen die niet in een partij zitten, en ook, als het enigszins mogelijk is, buiten het specifiek politieke verband - op de universiteiten, in de bedrijven, in de pers, overal waar meningen gevorm worden over de maatschappij zoals die is en zoals die zou moeten worden. Alleen als dat lukt, alleen als overal mensen hun tanden zetten in de enorme problemen die met die thema's verbonden zijn, hebben we de kans dat we ze uit de sfeer van de zondagse mooie woorden wegkrijgen en dat de enorme mogelijkheden van wetenschap en techniek in hun dienst zullen worden gesteld. Lukt het niet, dan zal de kans op vernieuwing van de democratie steeds kleiner en onwaarschijnlijker worden.

Veel mensen zullen bij voorbaat vertellen dat het niet lukt, en dat vooral dat praten aan de basis amateuristisch gedoe zal blijven, een aardig gezelschapsspel dat de ware problemen uit de weg gaat, dat bedoeld is om te ontkomen aan het stellen van echte vernieuwingsdaden.
Ze hebben dat al eens eerder gezegd. Het is precies wat de gevestigde politici zeiden toen wij ons Appel uitbrachten en naar de kiezer toegingen om te vragen of er behoefte was aan een partij als D'66. Dat is een triomf geworden voor het amateurisme. Of dit weer zo'n triomf wordt weten we niet, maar we zouden onze onzekerheid niet graag ruilen voor de zelfverzekerdheid van kenners die het al zo vaak bij het verkeerde eind hebben gehad.
Tegen het licht van wat ik tot nu toe gezegd heb, zou ik u thans de vraag willen bespreken welke weg bewandeld moet T/orden om tot die politieke vernieuwing te komen, die wij

wensen. En dan staat levensgroot voor ons het woord Progressieve Concentratie,
Ruim een jaar geleden werd dat woord geboren, ongeveer gelijktijdig in verschillende hoeken van onze politieke rommelzolder.
In de PvdA, waar het gestalte kreeg in een uitvoerig rapport en enkele resoluties en in de confessionele partijen, althans in enkele vooruitstrevende groeperingen binnen de drie christelijke partijen, die zich onder de naam christen-radikalen hadden gebundeld en die de illusie hadden dat zij door interne pressie hun partij konden ombuigen tot progressieve politieke machten die een vooruitstrevend beleid zouden gaan voeren. In traditioneel politieke termen van ons land kwam dit neer op regeren met de PvdA. Eet was in de tijd dat het hartzeer om de val van het kabinet-Cals op zijn hevigst was en Den Uyl en Schmelzer lieten geen gelegenheid voorbij gaan om hun achterhoede gevechten te leveren.
Dat woord progressieve concentratie is in de publiciteit een eigen bestaan gaan leiden. Steeds meer dook het het laatste jaar op in verschillende varianten, maar altijd florerend onder de vlag van de volgende vernieuwingsdaad, waarvan het dan ook de nodige kenmerken beloofde. Immers het was duidelijk dat [missing] in de Pvd'A bepaalde processen aan het ontwikkelen waren, die de mogelijkheid in het vooruitzicht steldt van een werkelijke vernieuwing, terwijl, wat misschien nog belangrijker was, de Christen-radikalen in de drie christelijke partijen in een tot de tanden gewapend congres bijeen kwamen om daar hun vooruitstrevende inzichten neer te slaan in klare programmatische taal. De ontploffing in zicht.
Onze reaktie op dat idee progressieve concentratie was - de één meer, de ander minder - positief. Als de Christen-radikalen uittreden uit hun partijen, als de Partij van de Arbeid zich ook vernieuwt, dan zit het er in, d.-w. z. dan heeft het zin om te gaan- zien of we elkaar kunnen vinden op punten van praktische politiek, en op punten van staatsrechtelijke vernieuwing.
Sindsdien zijn er een paar dingen gebeurd, of niet gebeurd, waarvan ik er al enkele heb genoemd. De groep-Aarden scheidde zich af, hun geestverwanten in de KVP volgden niet. De AR-radikalen volgden niet; de CH-radikalen volgden niet,
In de PvdA viel een stilte over de stromingen, die zich roerden, de aanhangers van de progressieve volks partij-gedachte, Nieuw Links, de dogmatische socialisten. We weten dat ze er nog wel degelijk zijn, maar naar buiten bleef een nadere uitkristallisering - in welke vorm dan ook - uit.

In het buitenland deden zich situaties voor, die op indringende wijze de fundamentele

vertrouwens- crisis in Westeuropese politiek in het algemeen aan het licht bracht. In bijna alle politieke partijen, die na de oorlog voor de politieke alternatieven zorgden. De onpeilbare afstanden tussen de toppen van die partijen en de burgers. Ook dat was van belang, want het geeft te denken, net zo goed voor de Nederlandse verhoudingen.
Maar het woord progressieve concentratie bleef hangen in de publiciteit, onverwoestbaar, als een zaak, als een mogelijkheid, die er lag. En dat was de reden dat we maanden geleden besloten om deze kwestie op dit congres ter discussie te stellen.
Helemaal los van de brief van de Partij van de Arbeid gewoon omdat het woord levensgroot aan de politieke hemel geverfd was en iedereen wel wou weten, wat we er nou mee aanwilden.
Het woord is tot nu toe in verschillende varianten gebruikt, maar er zijn een paar karakteristieken, die essentieel zijn. Laten we het daarover hebben.

Het is een machtsbundeling, tot stand gekomen door onderhandelingen aan de toppen van bestaande politieke partijen, die zich met een gezamenlijk program aan de kiezers presenteert voor de volgende verkiezingen, en daarmee streeft naar een meerderheid. En de vraag was voor ons een paar maanden geleden of we die progressieve concentratie wilden en of we daarvoor onderhandelingen wilden beginnen.

Essentieel zijn: bestaande partijen;
streven naar meerderheid
onderhandelingen aan de ton.

Wat die bestaande partijen betreft: er zijn in totaal 5 kandidaten genoemd, [mssing] als we de Antirevolutionairen op het woord van hun voorzitter nemen, dan is er geen sprake van dat ze mee willen doen.
Dan blijven erover, zoals nu ook in de brief van de PvdA zijn genoemd; de PvdA, PSP, de PPR en D’66, en als men vanwege de speciale moeilijkheden die eraan vastzitten de PSP eruit zou wiilen laten : de PvdA, PPR en wij.

De redenering ten gunste van een progressieve concentratie nu, de argumenten, die er voor pleiten, zijn duidelijk
De voornaamste wil ik noemen:

1. De progressieve concentratie die zich presenteert met program en al schept een duidelijk alternatief voor de kiezer. Het ondervangt het bezwaar, dat aan het huidige systeem kleeft, waarbij de duistere coalitie onderhandelingen zich afspelen nadat de kiezer heeft

gesproken en dus buiten hem om.

2. Het onderhandelen nu heeft het voordeel dat er tijd is om de concentratie voor de volgende verkiezingen klaar te hebben.

3. Onderhandelingen nu, zouden een antwoord betekenen van de vooruitstrevenden op de activiteiten aan gene zijde: Het overleg van de 18.

4. Onderhandelingen hebben het voordeel van het stellen van een daad in het teken van vernieuwing.

5.Onderhandelingen nu geven aan D'66 een fraaie kans om te bewijzen dat ze niet een eigen kerkje willen oprichten en dat ze echt bereid is zelf ook te ontploffen.

En argumenten die er tegen pleiten:

In de eerste plaats dit:

Juist omdat de ratio van de progressieve concentratie is dat deze de onderhandelingen over een coalitie niet na de verkiezingen wil voeren, maar ervoor, is het een wezenlijk kenmerk van die concentratie dat zij streeft naar een meerderheid, De vraag is dan of die meerderheid er in zit. En ik geloof dat we aan een gigantisch stuk zelfbedrog zouden meedoen als we die vraag nu, op dit moment, met ja zouden beantwoorden.

Laten we eens uitgaan de combinatie, die programmatisch gezien nog de minste moeilijkheden zou opleveren voor een akkoord. Dat is de PvdA, de PPR en D*66,

Laten we aannemen dat we het eens worden over een regeringsprogram, de premier en de ministers,.

Dan moeten we gaan streven naar een meerderheid.

De moet van de kiezers komen, dus laten we ons eens bij hoge uitzondering natuurlijk verplaatsen in zijn positie.

Hoe kijkt hij er tegen aan? Hij ziet een socialistisch partij van het oude bestel met 25% van de electorale macht. Daarnaast ziet hij een nieuwe pragmatische partij met op dat moment 4.6% van de macht en tenslotte nog een nieuwe christen-radikale partij, die nog geen electorale nacht vertegenwoordigd maar die hij misschien begroot op evenveel procenten als D'66.Dus ook 4.6%.

En als de PSP zou meedoen, die een orthodox socialisme belijdt, dan helemaal.

Nu zijn we ervan uitgegaan dat de oorspronkelijke kiezers van de 3 partijen afzonderlijk op die 3 partijen blijven stemmen. Maar het is zeer de vraag of dat waar is. Voor een aantal

kiezers zullen de partijen afzonderlijk aantrekkelijker zijn dan de combinatie ervan. Dat is dus op die gezamenlijke 35% nog eens verlies. Dat zou dan gecompenseerd moeten worden door een grote stroom kiezers, voor wie het geheel weer aantrekkelijker is dan de delen afzonderlijk. Maar waar zouden die kiezers vandaan moeten komen? Dat zouden dan de kiezers uit het midden moeten zijn, die tot nog toe confessioneel stemden. Maar als die kiezers die concentratie ervaren als een overwegend socialistische en als de analyse juist is dat dat midden blijft zitten waar het zit, zolang de politiek gevangen blijft in die tegenstelling van ismen, dan zullen zij ook nu niet op komen draven.
En zeker niet wanneer hij de mogelijkheid vaststelt dat voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis de socialisten een meerderheid in de regering krijgen
Deze redenering mag voor een jonge politieke partij erg berekenend aandoen. Maar ik geloof dat het huichelachtig en dom is om het in dit geval niet te zijn.
En tegen berekeningen is geen bezwaar, als je ze maar op tafel legt. Het beroerde is dat dat zo weinig gebeurt.
Goed, de kans is dus groot dat die progressieve concentratie vier meter de grond in gaat. De vraag is nu of dat een bezwaar is. Er zijn immers twee mogelijkheden:
Als de Anti-revolutionairen nu eens onafhankelijk de verkiezingen ingaan dan zou er een kans zijn dat de progressieve concentratie na de verkiezingen een verbond sluit met de AR om alsnog een meerderheid te krijgen, die regeren kan.

In PvdA en PPR kringen heeft men laten doorschemeren dat dit dan door de progressieve concentratie niet meteen moet worden verworpen.
Het lijkt evenwel duidelijk dat dit voor ons volstrekt onaanvaardbaar zou zijn. Het is tegen de gedachte van de progressieve concentratie in. Het betekent immers: onderhandelen na de verkiezingen.

En dus als we de weg van de concentratie kiezen naar de vernieuwing toe dan ook géén onderhandelingen meer achteraf.
De tweede mogelijkheid is deze: Dat je zegt, goed we halen die meerderheid de eerste keer niet, maar dan halen we die de tweede keer. Dat betekent dat je bereid bent om de vernieuwing te zien op een langere termijn, op 6 jaar. Maar als je dat doet, en ik vraag me af of dat nodig is, maar het is mogelijk - als je dat doet dan is er een veel effectievere methode. Want waar moeten de kiezers vandaan komen ? Uit de confessionele partijen en wie moeten daarvoor zorgen ? Niet de PvdA, die al jaren lang vergeefs geprobeerd heeft die kiezer te krijgen. Dat zouden dan de PPR moeten zijn en D66. Maar in die concentratie, onder die

omstandigheden zij: juist die partijen een stuk van hun authenticiteit kwijt geraakt en daarmee een stuk van hun werfkracht, Want je kunt wel zeggen: Nee die kiezers vinden liet juist geweldig dat D'66 zo'n positieve bijdrage levert in het maken van grotere eenheden en dat zullen zij belonen, maar dan ga je er wel van uit dat die Nederlandse burger nu al positief tegen de politiek aankijk en ineens vertrouwensvol opblikt. En dat is gewoon niet waar,
Is het niet veel, reëler om aan te nemen dat hij drijvend op het in hem geïnstalleerde wantrouwen zegt: met veel tam-tam over vernieuwing de politiek in en anderhalf jaar later ondergaan in een concentratie, die overheerst wordt door een oude partij. En in zijn wantrouwen heeft hij nog volstrekt gelijk ook.
Ik heb tot nu toe alleen het electorale argument dat deze Progressieve Concentratie geen meerderheid krijgt genoemd. Het is een belangrijke vaststelling, maar ik moet toegeven dat het niet doorslaggevend is, Maar de redenen, waarom die concentratie het niet haalt zijn wel doorslaggevend en zeker wanneer we ze tegen het licht houden van onze taak en doelstelling, waar ik het zojuist over had. Want het praten aan de top gaat volstrekt voorbij aan het feit dat de vertrouwenscrisis zich aan de basis
afspeelt en we dus tot die basis moeten afdalen om, tot werkelijke geloofwaardige vernieuwing te komen. En het praten met bestaande groeperingen gaat volstrekt voorbij aan het idee dat juist de op dit moment politiek niet-gebondenen in het vernieuwingsspel betrokken moeten worden.
En het praten nu gaat voorbij aan de moeilijkheid dat we juist nu niet goed weten met wie je dan praat.

Want de jonge partijen D'66 en de PPR zijn volop bezig aan het opbouwen van hun identiteit. Die krijgen al handelend hun gezicht. En de Partij van de Arbeid verkeert juist met betrekking tot haar identiteit in een gistingsproces. Als je met de top spreekt, dan spreek je met de hele partij. Maar niet met de groepen, die daarin tegenover elkaar staan,. En wie is er nu in de top aan het woord ?

Naar mijn opvatting overheersen de tegenargumenten sterk de argumenten voor. Ik geloof dan ook dat we op dit moment geen onderhandelingen moeten beginnen over een progressieve-concentratie. We kunnen het woord best even uit ons hoofd zetten. Niet dat er nooit een concentratie moet komen.
Natuurlijk. Ook wij hebben de illusie niet dat we op ons eigen houtje ooit eens de meerderheid halen. En als je toch aan een meerderheid wil komen, om een beleid

uitgevoerd te krijgen dat door je hoofd spookt, dan zal dat niet anders kunnen dan door een concentratiepolitiek. En ook zal uiteindelijk zo'n concentratiepolitiek aan de top gevoerd moeten worden. En dan pas als de gegevens over die concentratie duidelijker liggen, wanneer de kandidaat-partners in zichzelf geloofwaardig zijn in hun poging een werkelijke nieuwe vooruitstrevende machtsindeling te maken. Wanneer er - met alle risico's dan je nu eenmaal bij herkiezingen moet lopen - tenminste een redelijke kans zit op een meerderheid.

We gaan praten aan de top als we het gevoel hebben dat we best een stukje van onze identiteit kunnen prijs geven terwille van een grotere overtuigende nieuwe Identiteit. Als we het gevoel hebben, dat we een concentratiepolitiek kunnen voeren, die gericht is op het creëren van werkelijk nieuwe scheidslijnen in de politiek. Wanneer het woord vooruitstrevend niet meer gekoppeld is aan de oude tegenstellingen, maar een eigentijdse nieuw inhoud en betekenis heeft gekregen.
We zullen praten aan de top, wanneer we het gevoel hebben dat we een politiek kunnen voeren, die althans zoveel mogelijk aansluit op wat er onder de kiezers leeft, of levend gemaakt kan worden. Want wij weigeren om ons aan te sluiten bij al die politici: van rechts en van links - die nu al sinds jaar en dag onder elkaar vertellen dat de massa, de gemiddelde kiezer conservatief is. Want dat is een ervaringsfeit, opgedaan in ons oude politieke denkpatroon. Zeker, in dit denkpatroon heeft men geleerd de lamme houding aan te neem van: ze doen maar, ze zoeken het naar uit, ik zie het wel.
En dat is conservatief. Maar dat behoort geen reden te zijn om dat patroon dan maar te handhaven. Maar juist om het te doorbreken. En als we daar een werkelijke poging toe doen, dan geloof ik er geen fluit van dat die burger zo conservatief is. En dat hij niet luisteren wil naar een redelijke redenering die uitmondt in de noodzaak van een ingrijpende verandering. En daarom moeten we om al die redenen, die ik genoemd heb, omlaag. Met onze politiek, met onze gesprekken erover, met ons zoeken naar nieuwe scheidslijnen. Omlaag naar de basis van de politiek. Met in de hand de thema's van open deelneming en internationale gerichtheid, Omdat we het gevoel hebben dat die nieuwe scheidslijnen, die er moeten komen, minder te maken zullen hebben met de oude tegenstellingen in de bezitsverhoudingen en méér met de keuze voor een open of een gesloten samenleving,
Maar als we de gesprekken in de afdelingen gaan voeren,

moet er dan aan de top helemaal niets gebeuren, en moet het bestuur maar afwachten wat er van beneden op komt zetten ? Natuurlijk niet. Van het bestuur zal in de komende jaren een ongelooflijke krachtsinspanning gevraagd worden. In de eerste plaats zal zij, zonder de autonomie van de afdelingen aan te tasten, krachtig leiding moeten geven aan al die gesprekken die in die afdelingen op gang moeten komen. Zij zal die gesprekken moeten stimuleren, coördineren en vooral voeden. Want die thema's moeten uitgewerkt worden in de werkgroepen en de resultaten daarvan weer in discussie gebracht moeten worden.

Maar daarnaast zal het hoofdbestuur op de hoogte moeten blijven van wat zich in andere partijen afspeelt en contacten moeten onderhouden met die andere partijen.
Laten we duidelijk vaststellen dat in resolutie 2 alleen besloten wordt dat er geen onderhandelingen moeten worden gevoerd over een progressieve concentratie van de bestaande daarvoor genoemde groeperingen. Als we op de weg naar deze concentratie, die er op den duur moet komen, die concentratie nu niet naar de partner wensen te determineren, omdat we vrezen dat we dan juist de zaak dichtgooien en daardoor de kansen voor een effectieve vooruitstrevende concentratie frustreren, dan moet het hoofdbestuur niet in dat kader met andere hoofdbesturen bijeen gaan zitten. Maar dat betekent niet dat het hoofdbestuur daarmee het recht verloren heeft om met welk ander hoofdbestuur, van welke partij dan ook te praten over alle mogelijke zaken die op de politieke situatie in Nederland betrekking hebben.
En met name geloof ik dat het van het grootste belang is dat ons hoofdbestuur nauwe contacten onderhoudt met het hoofdbestuur van de PPR. Zoals ik ook geloof dat het voor do hand ligt en gewenst is, dat onze afdeling met voorrang gesprekken openen met de PPR. Want er mag

dan op dit moment enig verschil in opvatting zijn tussen
de PPR en ons over de weg die bewandeld moet werden naar
politieke vernieuwing, het is de vraag of die opvattingen werkelijk zo uiteenlopen, dat is
eigenlijk nog nooit echt uitgepraat maar laten we in ieder geval niet
vergeten, dat de PPR bestaat uit een aantal mensen, die
als enige - na de laatste verkiezingen - een echte daad
van vernieuwing naar buiten heeft gesteld en daarmede
als enige de consequenties van haar denken heeft
getrokken. Dat is een moedige daad geweest. Als anderen
in andere partijen eenzelfde gedrag hadden gesteld, dan
hadden we er nu anders voorgestaan.
Er is een sterke gelijkgerichtheid in denken. Laten we goed beseffen, dat we als kleintjes
tussen de groten - ook sterk op elkaar zijn aangewezen.
Betekent deze weigering om te beginnen met een gesprek
over de Progressieve Concentratie, dat we nog eens alleen
de verkiezingen willen ingaan ? Het antwoord is: liever
niet, maar desnoods wel. Wij zullen van onze kant al
ons best doen om de voorwaarden vervuld te laten zijn om
voor die volgende verkiezingen tot een machtsbundeling te komen. Mocht dat niet lukken,
mochten die gegevens die wij willen er dan nog niet zijn, dan zullen we wel alleen moeten.
Het lijkt twijfelachtig dat het dan onze taak is om regeringspartij te worden. Maar omdat je die
verantwoordelijkheid als constructieve partij nooit
principieel kunt uitsluiten, zullen wij voor de verkiezingen scherp onze onwrikbare
voorwaarden formuleren, waaronder wij eventueel bereid zijn aan een coalitie deel te
nemen, zodat de kiezers precies weten wat ze
aan ons hebben.
Dat is de wezenlijke bedoeling van punt 3 en 4 van de 2e resolutie.

Dames en Heren,
Ik heb niet over het Regeringsbeleid gesproken en niet over het werk van de fractie. Beide
zijn heel belangrijk. Maar over 5 weken zijn de Algemene Beschouwingen en binnenkort zal
het fractiebeleid in partijverband ter sprake komen. Maar het congres van vandaag heeft een

iets andere betekenis, een fundamentelere.
Het is niet alleen het congres van de politieke partij D’66, maar ook van de Beweging D'66. Ik geloof dat we in die anderhalf jaar iets te veel dat laatste vergeten zijn. Dat we iets te veel vergeten zijn dat onze identiteit indertijd lag in de beweging, die de Politieke Partij als middel gebruikte om haar doel, de doorbreking van ons politiek leven, te bereiken.
En toch met volledige aanvaarding van de konsekwenties, die voortvloeien uit het feit dat je een politieke partij bent, ben ik me er op dit moment meer dan ooit van bewust, dat een wezenlijk stuk van onze eigenheid toch in die beweging gelden is.
De mogelijkheden die het Partij zijn biedt, hoeven de minstens zo grote mogelijkheden van de beweging niet te beperken. Ik dacht dat deze herleving van die bewegingsgedachte de functie van dit congres zou moeten zijn. Ik geloof dat het onontbeerlijk is voor de niet gemakkelijke weg die we kiezen.